

חיים במורכבות טבעית

ובחוש אבחנה עצמי לגבי מקומו של כל פרט, כל אירוע, כל דמות, כל ערך ורגש ביריעת החיים, הרי הפעם זהות עצמית זו של הגיבור המרכזי, שהוא ילד הצומח לתוך חייו הוא בסביבה מסוימת מאוד ובזמן מסוים מאוד, מהווה את ערכו המיוחד של הספר.

אדם מבוגר עומד ומתיר בזהירות, תוך חרדה לאמת, את הפקעת הסבוכה של זכרונותיו, שולה חוט בודד פה וחוט בודד שם, נאחו בו והולך אחריו עד לשורשו. אין כל ניסיון להשלוח את הקורא כי זה עולמו האמיתי של הילד כפי שאמנם היה — אנו מרגישים כל הזמן במאמץ כן, מודע ואחראי, לשקם אותה קליטה, אותה ראייה, אותה חווייה כפי שנתרחשה, בצורתה המקוטעת, המוגבלת, המתקיימת קיום, שרק כעבור שנים יתמוגג לשלימות. מקודם חוג הראייה הוא מוגבל מאוד, ומסתגנים לתוכו הרבה פרטים זעירים, לא מקושרים זה עם זה, ובכל זאת הם נתונים מתוך היירארכיה ברורה לגבי דמויות, גופים, אמרות. הבכי התכוף של האם, הסוד האופף את הדוד רפאל, סיפורי פולין, מנדלביץ הצעיר על הסוס, מיס ומיסיס בלקמן, „של מי אתה ילד“, „המשחה“ בין אבא־אמא, „הקדיש“, שהוא אולי החומר הראשון שנלמד בעל־פה, ערבים ואימתם, בעיית יום עבודה, התנות ורישומה ועוד ועוד — הן אבנים זעירות, שאין עדיין כל מלט שיחברן יחד, אבל הן כבר קיימות, וקיומן מובטח גם אם העולם יתרחב ויפלוש לתוכו גן־הילדים והוויית התלמוד־תורה והדראמה המזועזעת של משפחת בלקמן ועוד ועוד.

„כך נראה לנחמן“ ; „נחמן אינו בטוח שכך היה“ — אלה הם סייגים יקרים, עדינים, מבוגרים מאוד. אין כל חשיבות באיזו מידה הפרטים הם אמנם אוטוביוגרפיים ובאיזו מידה הם חומר מושאל או בדוי לשם שלימות תולדותיה של הצמיחה או לשם שלימות הרקע, שאמנם שוקם ויישמר מעתה כמציאות דינאמית ומופלאה, אשר הרבה תקוות, הרבה אמונה ותום, אף כי כבר בה מצויים, לפי עדות הספר, גרעיני כל הבאות. כל מה שאינו אמת ביוגרפאית בספר הוא אמת היסטורית,

נישאו האמיתי של הספר, מעבר לכל דקויות התיאורים של הסביבה, הן תולדות צמיחתו האיטית של אישיות הילד, אישיותו של האדם. חנוך ברטוב יצא בספרו החדש לקראת ההרפתקה המרתקת ביותר, הגילויית עד אין שיעור, המזומנת אך ורק לצולל במרבי זכרוננו ובמעמקיו. העובדה ששם, ברבדים התשתיים של עולמו המודע, הוא מצא, העלה, גילם ועיצב בכוח ספרותי רב גם פרק גדול בתולדות הישוב עם ההווי והערכים שהצמיחו אותו, היא תוספת בלתי מבוטלת, המקנה לספר חשיבות יתר.

עלילת הספר היא איטית, ויש לה אך ורק שני גיבורים. הגיבור הראשון העיקרי הוא הילד, המגשש מאז היבהובי התודעה הראשונים את דרכו במבוך החיים הגדולים והמורכבים המסתערים עליו בחידותיהם, בקסמיהם ובאימותיהם — ומולו כל העולם הזה, שבמישורו הקרוב ביותר ניצבים האם והאב והדוד הקרובים, ומייד מאחוריהם היער הגדול של מראות, ריחות, זיקות, ילדים זרים, גן ילדים, בית־ספר, גופים ואנשים. למעשה, נתקלת התודעה מאז ראשיתה בתחושת קונרפליקטים, עד כי נראה, שאותה הרמוניה מפורסמת של הילדות אינה רשומה בתולדות הזיכרון האישי של הסופר ואינה מובלטת במסורת הזיכרון המשפחתי המשלח את אורן לאפילתו של „הטרומ־קיום“ הפיזי והתודעתי של הגיבור.

„מי שחי יום ילדות אחד מצוייד דיו לכל חייו“ — גם אם יש הגזמה בדבריו אלה של המשורר, הרי אין עוד בימינו כל ספק, כי גרעיני האישיות העיקריים נזרעים דווקא באותה התקופה, בה היצור האנושי הוא כולו משושים בלתי מוגנים, שנשלחים לעברים רבים, אם במרבית ספריו, אותם פירסם עד עתה, לא הסתיר חנוך ברטוב את העובדה כי כולם נכתבו מנקודת תצפית, בה היה הוא מצוי בממש, מצוייד במכשירי קליטה עצמיים

* של מי אתה ילד, מאת חנוך ברטוב, הספרייה לעם של הזעזע, עם עובד, תש"ל.

רו'ה, גיבורת תחושותיו הארוטיות הראשונות של הילד, רק פה ושם עולה בספר פרט מסוים הנוגע לאישיותה. לא סיפור תולדותיה, לא תיאור דמותה, לא הערה כלשהי ביחס למקומה בצריף העמלני. ההיתה עייפה אחר שהחליפה את המחט במזמרת גיוזם? הידע הילד משהו עליה בנוסף להערה שהיא היתה ראויה למישהו יותר טוב מוולוש? לא שמענו על כך, ובכל זאת מתקבל הרושם, שאנו יודעים עליה הכל — דרך רקמותיה, לבושה, פינת מגוריה בצריף, אותו חדר תל-אביבי על הגג, עד פרטים פעוטים וכביכול מקריים, אגביים, בפרקים שונים. כפי שאנו יודעים הרבה מאוד על דמויות אחרות שבספר, באווירה המקיפה אותן, המקבלות רישוש מסוים יחד עם צמיחת התודעה, תוך שיחזור הילד מתוקף „זכרון המשפחה” והתפתחות כל-ישיפוט עצמיים. כך מתרקמת מול עינינו בתהליך הקריאה החווייה הדרסטרית שבקליר טה הילדותית את העולם: פיצולו לפרטים והשתנות הפרטים, תוך מאבק ותיאום לאיון שלימות מורכבת מאוד, גם דיסהמונית בסתירותיה וניגודיה, ובכל זאת טבעית.

הספר הוא בלי ספק פרי ניסיון, אבל במידה לא פחותה מכך הוא פרי קומפוזיציה מודעת מאוד. הזיכרון קבע בעיקר את הפרטים המרשימים, הפוזורים, הבולטים, המפתחי דים, אלה שהציתו את הדמיון, או אלה שפגעו בחומר הגלוי של המשושים העדינים, אשר נשתלחו לשם קליטת העולם. הכווייה, השאלה „של מי אתה ילד”, המערערת כל יציבות וביטחון, הדיבור היידישאי המזוה, גבעת האקליפטוסים, ההליכה בחולות — הסופר השתמש בשפע עצום של חומר, אבל החומר מאורגן פרקים פרקים, מבורר היטב, מסודר כמו שלבים בסולם עולה. סיפור של צמיחת האדם מהווה באופן הגיוני עלילה, אשד ממדה העיקרי הוא ממד הזמן. זמנו של הספר שלפנינו הוא באופן יחסי קצר, אבל עם כל קיצורו הוא הכיל הרבה יותר חוויות מסוגים שונים מאשר מצאנו בספר זה. שהוא בלי ספק ספר ריאליסטי. הבעייה היא רק זאת, שכל אירגון של החומר הריאלי ביותר, הבלטת פרטים והשמטת פרטים, איתור הנר שא ועיצובו, מערערים את משמעותו הפשוט טה של המושג „ריאליסטי”. יש לשבח את חנוך ברטוב על הישגיו הרבים ביצירה זו, וביניהם אפשר למנות את הקצב של פרוזה מצוינת זו, מיצוי מירבי של כל קטע מציאות הלוכד את תשומת לבו, נאמנות במיבנה

כולל דמויות הגיבורים, הניגודים ביניהם וההתנגשויות ביניהם. אותה מלחמת הגדירות, שקדם לה ריב קולני בין נשים; אותם מגר-שים שהופיעו במקום פרדסים, שניטעו במקום כרמים; אותם בתים של תל-אביב, שצמחו במקום צדיפים מכוסי טל; אותו ספרן קרח השומד על אוצרות ספריו אך הפותח את שערי אוצרותיו לפני הראוי להם — מי יתחום כאן תחום בין אמת ביוגרפית לבין אמת היסטורית?

הילד קולט את העולם ומסדר עם המישור המציאותי שבו, עם המישור הפאנאסטי שבו, עם חידותיו המקיפות אותו על כל צעד. מסתדר? אני משבחת את חנוך ברטוב על זהירותו הרבה העוצרת בעדו מעיסוק יתר בפסיכולוגיזציה של גיבורו המרכזי ושל שאר הדמויות בהיקף. נחמן קולט ומתחיל לבקר-לבדוק את התנהגותו ואת תגובותיו. מה קרה לו שעה שנכנס במפתיע דמקחת וראה את רו'ה מתקלחת? מדוע הוא כועס עליה כאשר הפירה הבטחתה ללכת איתו ליריד-המזרח והלכה עם מישהו אחר? מה מתדחש באבא, המשנה את אורחות חייו? הגבתו המורכבת בשעה שהוא נתפס בקריאת „דבריי-תועבה” — כל אלה הן טבעות-צמיחה או תמרורים-דרך בעיצוב האישיות. אבל כל זה נמסר לנו ללא נופך של ניתוחים פסיכוכר-לוגיים, כי אם מתוך מאמץ להתקרב ככל האפשר לעולמו האמיתי ולדרך קליטתו האמיר-תית של הילד שאינו מתוחכם כדי לחרוג מתחומי הניחוש, החיפוש והתהייה. הטיפול הזהיר בחומר, הקצב הטבעי של מסירותו בדרך סיפורית או בדיאלוג מעורר-אימון או בזו הצורה הקאטאלוגית של שרשרת עצמים או גיבורי ספרים או כוכבי סרטים — הם הנותנים רעננות ליצירה שלפנינו, גם אם היא עלולה פה או שם לעייף את הקורא, עד כי יש רצון להשתמש בפאראפראזה של פיקאסו ביחס לתמונה: „כאשר הנך מקרב ראי לתמונה אמיתית — היא מתכסה אדים של נשימה חיה”.

ופתאום מתגלה לנו כי למעשה לפנינו ספר יומרני בעצם הנחתו היסודית, שהיא, כאמור, הדרך אל עצמו ואל מקורה, אישם בשלבי התודעה הראשונים, מלאכת הפיצול היא בעת-ובעונה אחת ניסיון להקיף את החיים במור-כבותם הטבעית, בתהליך ההתהוות והחלוף שלהם. קטעי המציאות וההסתכלויות החרי-פות נגאלים ממקורותם נעדרת-החשיבות ונקשרים יחד למציאות מסוימת מאוד. אותה

אולי רומן זה דווקא, שכל מלאכת הקומ" פוזיציה שלו מובלעת בטבעיות נשימתו וש" הפרווה שלו היא קצובה, מבליט את העובדה עד כמה צורה ספרותית זו עשויה להיות צורה סינטיטית, המאחדת יסודות ליריים, אפיים ודראמאטיים גם יחד. הפנות האותנ" טיות והיסודות הצורניים, בהם נע הספר באופן חפשי (איך נסוג את התמונה של התעללות הילדים בנחמן בתלמוד"תורה וברי" חתו לסערה?) מעניקים לספר אמיתות שב" עמקות.

הפסיכסי של הרקע ההולך ומשתנה מפרק לפרק, שיחות רבות שהן כה טבעיות כאילו נקלטו ברשם-קול. הספר הוא עתיר נוף, דמויות וחפצים, וכולם בעלי תפקיד באותה התרחשות חדר פעמים שהיא צמיחת האדם. אבל הספר גם מלא פעולות ועשייות והליכות; הכל נע ונתון לשינויים ומחולל שינויים. לפנינו רומן ישראלי במפורש, בעל סימני-היכר בולטים, ביוגרפיה פנימית של ילד, שזה ולא אחר היה אקלים גידולו.

שלמה טנאי

גורלו של יוצא דופן

התנצחויות שבתוך תוכנו על עניינים של שעה, כשטחים או פליטים, או על עניינים של נצח, כגורל ישראל בעתיד, מעוררות להזעיק מלים, אף הן במה שבוער. אולם אין בדעתי להלקות עצמי, אלא לצאת בתביעה, תרצו בבקשת עצה או עזרה, תרצו בקריאה לשינוי עמדה כלפי ישראל ויהודים, והתביעה מופנית אל אותם אנשים חושבים שבאומות אחרות, שדעתם נשמעת ולעתים קובעת. לא שאני חושב כי גורלנו נתון בידם, אך ראוי, לדעתי, שלא נחפש מרפא וישועה רק בתוכנו-אנו, אלא ננסה לשתף לענייננו אחרים ורהוקים. ולא דווקא לעניינים של שעה בלבד, לרכישת תמיכה ואהדה במישור הפוליטי המיידי, אלא להרהור ועיון בגורלו של עם, שאינו חדל לשתות את כוס התרעלה ולזוב דם לכל אורך דרכו. כאמור, איני בא לחשבון-נפש בחדרי-חדרים, אלא בתביעה. שהרי אם לאחר קיום של למעלה מארבעת אלפים שנה, ולאחר 1900 שנה של פיזור, בהיעדר עצמאות מדינית, ולאחר 22 שנה של מדינה מחדשת, עדיין נתונים אנו בחישוב של איבה, שאינה פוחתת אלא אף גוברת, וביחסי זרות עם חלקים נכבדים בארצות אחרות רחוקות, מוכרחים אנו להרהר בגורל זה מחדש ובצורה אכזרית.

לפני מאה, או שבעים, או חמישים שנה, כאשר פרעו פרעות ביהודים וכאשר פיעפעה האנטישמיות בעמים גדולים וגם טובים, באנו בתביעה נמרצת אל עצמנו: ניצור מחדש את המדינה שלנו, נתרכו בה ותיפסק האיבה, תיפסק העילה לאיבה. באנו בתביעה אל עצמנו ואף הגשמנו אותה לא מעט: נהיה עם ככל העמים, שלו מדינה, שלטון, צבא, עובדי כפיים. לא יוכלו לומר עוד עלינו כי טפילים אנו. נהיה יוצרים. תפיסת „נהיה ככל העמים" היתה יסוד לציונות.

אך דומני כי היום כבר ניתן לומר שלא נעשינו עם ככל העמים. ובאותה עת מותר להודות כי לא היינו מעולם עם ככל העמים. לטוב ולרע. לסבל ולאשור. לכשלונות ולהישגים. חיינו תמיד מתוך ניגוד, סתירה לעולם הסובב אותנו. נאבקנו בתוך העולם האלילי, למן ימי אברהם, שניפץ את האלילים באור כשדים. ולא דווקא מפני שהדת שלנו היתה שונה. לא מכאן החל הסכסוך. להיפך: מפני שהיינו שבט בעל אופי ותפיסה ונטיות מזורות ושונות, צמחה בתוכנו הדת הזאת המיוחדת, היהודית. השבט קדם לדת. וחידה היא בעיני איך לא קיבלו שבטים אחרים, עמים אחרים, לכל אורך ההיסטוריה, דת זאת. ועובדה היא,